Fig. 1. Kirken set fra syd. Henrik Wichmann fot. 1998. - *The church seen from the south.*

GANGSTED KIRKE

VOER HERRED

Gårde i Gangsted og én i Elbæk nævnes et par gange i 1400rne,[1] og kirken omtales 1524,[2] da den bidrog med 12 mk. til Frederik I. s ekstraskat, den såkaldte landehjælp.

1606[3] tilhørte patronatsretten kongen, der dette år bortfæstede kirkens part af korntienden til en fru »Boudel« i Rådved i det nærliggende Hansted sogn, sandsynligvis Bodil Sørensdatter Mund på Rådvedgård. 1631 klagede kirkeværgen Jens Jensen over denne (»Ifver Munds søster, afdøde fru Bodel Mund«), fordi hun ikke havde betalt sin afgift for året 1627, og han derfor havde været nødsaget til at lægge ud.[4] 1630[5] var kirketienden fæstet bort til Morten Pax til Bjerre (jfr. s. 4351 og 4867) og 1646[6] til Laxmand

Gyldenstierne til Bjerre og Tyrrestrup (Søvind sogn). Da kronen 1673[7] som led i statens gældssanering efter svenskekrigene afstod Tyrrestrup til rentemester Henrik Müller, fulgte bl.a. Gangsted kirke med; hertil føjedes den klausul, at denne og annekskirken i Søvind (s. 5001) skulle forblive hos Henrik Müllers arvinger. 1732[8] fik et barnebarn af rentemesteren bestemmelsen ophævet, og kirken forblev under Tyrrestrup[9] indtil 1. jan. 1911, da den overgik til selveje.

1615[10] betalte kirken for fem *tiggertegn* til 'stakler' i sognet.

2000: Gangsted sogn indgår i Århus stift og ligger i Gedved kommune, Vejle amtskommune.

På en lav hævning i det højtliggende, åbne agerland i herredets centrale del står den for området temmelig typiske kirke frit, vest for landsbyen og en kort strækning nord for bebyggelsen Elbæk, hvor dobbeltpastoratets præstegård tilsyneladende har befundet sig i århundreder. *Kirkegården*, der i midten af 1960erne er *udvidet* mod syd efter tegning af Volmer Rud Nielsen, Horsens, *hegnes* med kampestensdige. Siden den første omtale 1615[10] er gærderne utallige gange lagt op og udbedret, senest i 1990erne. Det nye areal kantes i øst og syd med takshæk. Hovedmanden sidder i østsiden, i tilslutning til gangen forbi våbenhuset, og består af jerngitterfløje mellem granitstolper. Fløjene er vistnok fra 1957, mens stolperne kan gå tilbage til 1879. Desuden er der indgang i nordvest ved graverhuset og en fodgængerlåge i udvidelsesafsnittet i forbindelse med parkeringsplads. Indgangene nævnes første gang samtidig med hegnsmuren i anledning af, at †*ristene* skulle repareres. Desuden skulle træværket over og omkring den søndre fornyes. Voer herreds tingbog indeholder under året 1673 en beskrivelse af den trøstesløse tilstand, der mødte synsfolkene, da de »efter recessen« (1643) mødte frem for at besigtige kirken efter svenskekrigenes ophør. Hvad indgangene angår, fandt de, at taget var væk og træværket forrådnet, også bommen og lænkerne var borte, og fjenden havde stjålet ristene.[11] En menneskealder senere (1702) kunne man imidlertid notere, at porten havde sine to låger og i det hele taget var i orden.[12] 1826 omtales stakitporte.[13] Da portens og lågens stolper skulle fornyes 1879, foretrak man granit frem for træ.[14]

I kirkegårdens vestre side står midtpå et *ligkapel*, tegnet af H. P. Nielsen 1948, og ved det nordre hjørne et hus med materialrum, graverkontor etc. Den eksisterende teglhængte, hvidkalkede bygning er gentagne gange udvidet og ændret, siden et kulhus 1936 skulle placeres her i stedet for ved affaldskulen ved nordmurens østre ende. Efter en tilføjelse 1978 gennemførtes en større udvidelse og ombygning 1994 med Torben Knudsen som arkitekt. 1830[15] har man noteret, at der tidligere skal have ligget en †*kirkelade* nordvest for tårnet.

For nylig er der langs hegnet sat ask og tjørn, efter at mange sygdomsramte elme måtte fældes i midten af 1990erne. Allerede 1833 slog synet til lyd for etablering af gange og plantning af hegn.[13] I sidste halvdel af 1800rne fortsattes anlæggelse af stier, og ældre blev udvidet. 1879 skulle der plantes 39 elmetræer. 1791 oplyses, at skoleholderen, ligesom i Søvind, på kirkegården havde fri græsning for en ko.[16]

I vore dage ligger der omkring kirken ral, som nok går tilbage til 1959, da det vist blev lagt som afløsning for brolagt †*fortov*; et sådant stod 1909 på synets dagsorden.

BYGNING

Den enkle kirke består af kor og skib, der er rejst i tiden omkring år 1200. Hertil er der i senmiddelalderen føjet et våbenhus i syd og i vest et tårn, der oprindelig havde kamtakkede gavle i nord og syd. Korets krydshvælv går utvivlsomt tilbage til samme periode, men er senere blevet stærkt ommuret. Orienteringen har en mindre afvigelse mod syd.[17]

Bygningen er afsat med et kvadratisk kor, mens skibet er for kort til at opnå den i øvrigt udbredte proportion 1 til kvadratrod 3. *Materialet* er udvendig ret grofthugne granitkvadre lagt i skifter, der for nedre lags vedkommende, ligesom skråkantsoklen, er fortløbende mellem kor og skib. Højden af de fire nederste skifter på nordsiden er 51, 44, 42 og 35 cm; på sydsiden er kun tre skifter gennemgående. Indvendig er murene sat med marksten, dog bemærkes i skibets vestre ende en del (tiloversblevne?) kvadre. Ligeledes er åbningernes hjørner med væggen

Fig. 2. Kirken set fra sydvest. Ældre fot. i Lokalhistorisk arkiv. - *The church seen from the south-west.*

opmuret med kvadre. Begge *indgange,* der er rektangulære og stort set ens, er i behold, nordre tilmuret, søndre i brug. De sidder lidt skævt for hinanden, og begge steder løber soklen igennem under åbningerne. Søndre portal er i facaden 232 cm høj og måler 104 cm mellem anslagsfremspringene; indvendig er størrelsen 243x132 cm. Den nordre, der til begge sider står som niche, er udvendig 108 cm bred og på indersiden 230x134 cm. Begge portalers enkle, 27-30 cm høje kragbånd er forneden dekoreret med en 5 cm høj, hulet skråkant, hvorover er lagt de imponerende rektangulære overliggere. I facaden måler den nordre 47x213 cm, mens den søndre har en længde på 219 cm.

Der har været tre *vinduer* i koret og muligvis kun ét i hver af skibets langsider; i alt synes der kun at være to i behold. Det ene sidder i korets nordside og er genåbnet på synets foranledning år 1900. Udvendig måler det 137x70 cm, indvendig 132x69, mens lysningen er 25 cm bred. Vinduets ydre overligger er rundet, den indre er rektangulær (57x117 cm med hak i det ene hjørne ligesom den nedennævnte). Et vindue omtrent midt i skibets nordmur er lukket, men kendeligt på begge sider med en bredde på ca. 70 cm. Sålbænkstenen her og i korvinduet har kun en beskeden nedhugning. En temmelig stor, rektangulær (70x138 cm) overligger af grårød granit med 70 cm bred åbning ligger ved våbenhusgavlen; i det ene øvre hjørne iagttages som nævnt en retvinklet afhugning.

Ændringer og tilføjelser. Som de fleste andre steder er der i årtierne før reformationen 1536 gennemført om- og udbygninger. I Gangsted har ændringerne omfattet hvælvslagning i koret og

Fig. 3. Kirken set fra nord. Henrik Wichmann fot. 1999. - *The church seen from the north*

tilbygning af tårn og våbenhus. Korets enkle kryds*hvælv* med halvstensribber er på vanlig måde udstyret med et afløbshul i hvert hjørne af rummet. Over den nordvestre ribbe er enkelte kamtrin. Det er bemærkelsesværdigt, at kun den østre kappe hviler på skjoldbue, hvilket bl.a. lader antage, at hvælvets opmuring har fundet sted samtidig med, at triumfbuen blev udvidet. Siderne i den nuværende åbning er delvis kvadersatte, formentlig med genanvendelse af blokke fra forgængeren. Synsfolkene 1673 noterede, at både hvælvet og korets østgavl var revnet, og 1850[13] var tilstanden her så sløj, at man foreskrev »omsætning« af hvælvet.

Tårnet, hvis nordvestre hjørne hviler på en stor marksten med mærker efter en stenhuggers mejsel, er rejst af munkesten i munkeforbandt. I sine stærkt reparerede og over store partier skalmurede facader indeholder det adskillige bånd af granitkvadre, der sandsynligvis stammer fra skibets vestgavl, hvori der samtidig med tårnbyggeriet blev brudt en bred tårnbue. Tårnrummet, hvorfra synet 1860[18] beordrede »den gamle stenfont« flyttet, har i sine vægge et lag åbne bomhuller omkring 160 cm over gulvet. Det overdækkes med et temmelig kuplet, utvivlsomt samtidigt, ottedelt hvælv med afløbshuller i hjørnerne. Nær midten er der et klokkerebshul. I vestsiden har antagelig fra begyndelsen siddet et vindue, hvis nuværende form dog kun

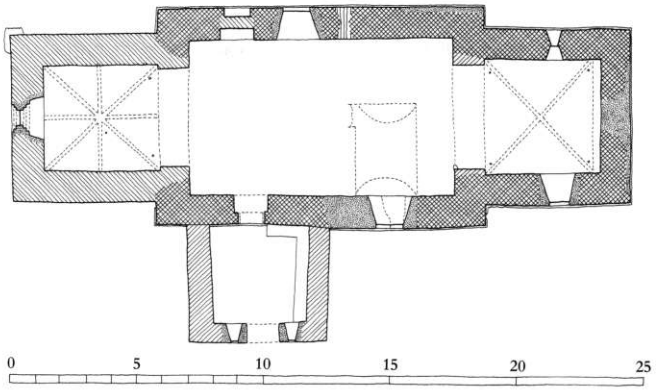

Fig. 4. Grundplan 1:300. Opmålt af Cathrine Gerner Hansen 1987, tegnet af KdeFL 1999. - *Ground-plan.*

går tilbage til en generel vinduesfornyelse i 1860erne.

Mellemetagen og klokkestokværket, med fladbuede, falsede glamhuller, er hovedsagelig nymuret og røber ingen oprindelige træk. Også de spredte marksten i øverste stokværks vægge er genanvendte ved ommuring. Der er næppe tvivl om, at tårnet i begyndelsen var en halv eller en hel etage højere, og den ældste omtale, den ovf. nævnte synsindberetning 1673, noterer da også, at syv *†kamtakker* var faldet ned på sydsiden.[11] Desuden har synsfolkene bemærket, at der i mure og hvælv var alvorlige revner. I de få yngre omtaler optræder hverken gavle eller kamtakker, men revner i murværket volder fortsat problemer. På et tidspunkt er man gået radikalt til værks og har nedrevet gavlene, der øjensynlig har vendt mod syd og nord, samt tillige et parti af murkronen. 1889 læste F. Uldall i †vindfløjen »JS-CMJ 1782« (jfr. s. 4979f.). Dette årstal angiver det seneste tidspunkt for tårntagets ændring til den nuværende, opskalkede pyramideform. 1819 bemærkede synet, at der netop var lagt spåntag på tårnet, og 1842 trængte dette til reparation og tjære, før det 1852 blev afløst af skifer.[13] Med Torben Knudsen som arkitekt lagdes der 1986 bly på toppen.

Det enkle *våbenhus* er rejst af rå kamp med sekundært forhøjede mure. Væggenes øvre del er af mursten, hvilket samstemmer med beskrivelser 1673 og 1791,[19] der oplyser, at taggavlen og murene foroven var af bindingsværk. Dengang fandtes der hverken loft eller vinduer. 1844 skulle der lægges loft,[13] og 1862 ønskede synet etableret to små, »buede« vinduer (jfr. Søvind, s. 5009).[14] Husets nuværende udseende med murede falsgesimser er formentlig frembragt ved en af disse lejligheder. En *muret bænk* er bevaret i rummets østside.

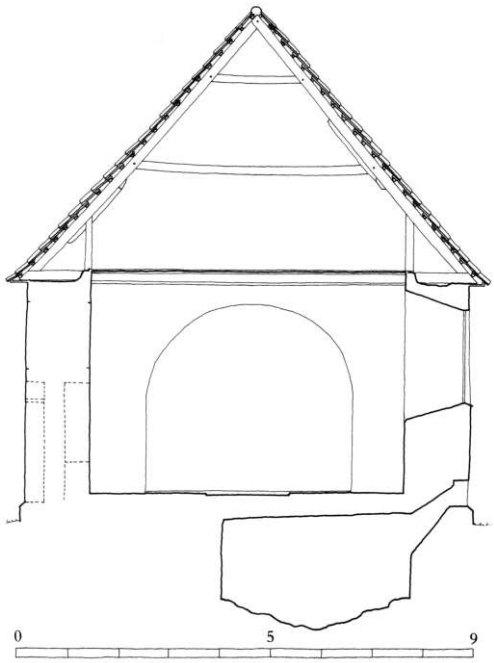

Fig. 5. Tværsnit i skibet set mod øst 1:150. Opmålt af Cathrine Gerner Hansen 1987, tegnet af KdeFL 1999. - *Cross-section of the nave looking east*

Fig. 6. Kirken set fra sydøst. Ældre fot. i Lokalhistorisk arkiv. - *The church seen from the south-east.*

Den bygningsmæssige tilstand og *vedligeholdelse*, ud over det refererede vedrørende tårn og våbenhus, er første gang nævnt 1661,[20] da kirken beskrives som meget brøstfældig. Den flere gange nævnte synsforretning en halv snes år efter fæstnede sig ved mange revner i koret og triumfmuren og anførte, at skibets loftsbjælker var halvt forrådnede. Synet 1702 fandt bjælkerne i orden, men observerede adskillige mangler ved korets østgavl og træværk.[12] Derimod var tilstanden 1750 upåklagelig, ligeledes 1803.[21] I mellemtiden havde en hovedreparation fundet sted 1794, og endnu et par stykker nævnes 1807 og 1832,[22] begge gange uden nærmere redegørelse. Større istandsættelser af korgavlen er gennemført 1824[13] og formentlig også efter 1850, da synet som nævnt ønskede hvælvet »omsat« og konstaterede, at gavlens søndre hjørne hældede.

Ved en af disse lejligheder er korets østre taggavl, og på et tidspunkt også skibets, blevet udført i bindingsværk, hvilket aflæses på ældre fotografier. Ombygning af disse gavle og nedtagning af det gipsloft i skibet, som tidligst er nævnt 1861,[18] er blandt de punkter, som den kgl. bygningsinspektør udtalte sig om 1929. Flere gange siden har der været gjort tilløb til restaureringer (ved H.P. Nielsen, Odder, 1965, og ved Rolf Graae, København, 1982), før en større istandsættelse gennemførtes etapevis i midten af 1980erne under ledelse af Torben Knudsen, Horsens.

Gulvet, der består af sorte og gråhvide, støbte fliser, i hovedgangen kantet med en dekorativ bort, er lagt 1907,[23] men udbedret ved kirkens hovedistandsættelse i midten af 1980erne. I stolestaderne ligger træ, hvilket tidligst nævnes i synsprotokollens referat år 1900. Første omtale af gulv er fra 1673, da synsmændene konstaterede, at »det meste var væk eller i stykker«.[11] Åbenbart har materialet været mursten, som det udtrykkeligt fremgår 1747[24] og senere, 1862 med den tilføjelse, at stenene i gangen lå på kant, i øvrigt på fladen.

Vinduerne, der ligesom de samtidige i Søvind

Fig. 7. Indre set mod øst før 1907. Ældre fot. i Lokalhistorisk arkiv. - *Interior to the east before 1907.*

er uden ydre false (undtagen i vest) og indvendig smigede, går tilbage til 1868. Det særlige syn 1673 bemærkede, at dét i koret var »af gammel, tyk og sort glas, også de andre brøstfældige«. 1803 ønskedes et større på nordsiden,[22] og 1826 bemærkede man, at gavlvinduet (formentlig i koret) og »det over våbenhuset« trængte til istandsættelse.[13] Ved den nævnte hovedreparation 1832 fornyedes vinduerne, og synsprotokollens beskrivelse 1862 angiver deres antal til fire, svarende til det eksisterende. Spor på facaderne røber imidlertid dels, at der har været to vinduer på skibets sydside, dels at nogle af de ældre har været kendeligt større end de nuværende.

Tagene er senest fornyet i midten af 1980erne samtidig med, at tårnets spir blev blyhængt til afløsning af skiferdækket. Langt op i 1600rne har kirken øjensynlig været blytækket, bortset fra våbenhuset. Dog oplyses det 1617, at der på skibet var et afsnit, »hvorpå tilforn lå sten«, og 1619 udførte Jacob blytækker fra Rye adskilligt arbejde.[10] Præstens beskrivelse 1791[16] lader formode, at tagene da var hængt med tegl, og med undtagelse af tårnpyramiden har dette været tilfældet siden. En omfattende fornyelse fandt sted i 1920rne.

Tagværkerne er af ældre, genanvendt egetømmer undtagen i tårnet, hvor tømmeret overvejende er af fyr, suppleret med ældre stykker. I koret, med ét lag hanebånd, og i skibet er samlingerne foretaget på spærfagenes østside. 1673 var navnlig korets tagtømmer dårligt.[12]

Siden 1960erne *opvarmes* kirken med elektriske radiatorer, efter at synet havde konstateret, at †kaloriferen var defekt. Denne var måske fra 1917, da synet havde erklæret †kakkelovnen i skibets nordøstre hjørne (jfr. fig. 7) for udtjent.

Vindfløjen sidder på spirets topstang, der krones af fugl, og bærer årstallet 1893. Ved synet året før var behovet for en ny stang blevet fremført. F. Uldall har bemærket, at den foregående fløj bar årstallet »1782« og initialerne »JS-CMJ«

Fig. 8. Indre set mod vest. Henrik Wichmann fot. 1998. - *Interior to the west.*

for Ole Johan Søltoft og Cecilia Maria Juul (jfr. s. 4977).

†KALKMALERIER

I forbindelse med hovedistandsættelsen 1987-88 afdækkedes fragmenter af eftermiddelalderlige kalkmalerier på korets østvæg, tilsyneladende rester forestillende et ophængt sortfarvet draperi omkring altertavlen med bræmme i blåt, mønstret med buetunger i sort streg.[29]

GLASMALERI

1932 indsattes et glasmaleri (jfr. fig. 8) i farvet glas i tårnrummets vindue, skænket af kirkens organist, N. Juhl Hansen og udført efter forslag af kunstmaler Bagger, Nationalmuseet.[25] Gulighvidt midtfelt indrammet af dekorativ knækbort i gult, rødt og grønt.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste inventargenstand er den romanske døbefont, der tilhører den såkaldte Horsens-type blandt de østjyske løvefonte. Middelalderligt har formentlig også været et †korbuekrucifiks, som dog fandtes nedtaget ved 1700rnes begyndelse og siden hen forsvandt.

Hen imod slutningen af 1500rne anskaffedes et par alterstager, mens kirken fik en ny altertavle o. 1600, en enkel tosøjletavle, beslægtet med andre eksempler i Østjylland. 1616 tilføjedes en fornem †messehagel af 'brandgult' fløjl, smykket med sølvsnore og broderet

Fig. 9. Indre set mod øst. Henrik Wichmann fot. 1998. - *Interior to the east.*

med hvid og rød silke. Om kirken ved samme lejlighed fik en prædikestol, er uvist. Denne, der siden erstattedes af den nuværende, er tidligst nævnt 1673. Under svenskekrigene havde inventaret fået en hård medfart, skadet som det var, bl.a. af regn og slud, der kom ind gennem sprækkerne i det hullede loft.

Hvor Tyrrestrups ejere i 1600rne og 1700rnes første del især synes at have betænkt nabokirken, Søvind, rettede hovedgårdens daværende forpagterpar, Lauritz Lauritzen Friis (†1699) og Gedske Lucasdatter (†1705) deres gavmildhed mod Gangsted kirke, hvis altertavle på deres initiativ blev istandsat og forskønnet med nye arkitektoniske led, en række figurskulpturer og malerier i storfelt og topstykke. Parret fandt, antagelig sammen med Bertel Fædder, Gedske Lucasdatters første ægtemand og Lauritz Friis' forgænger på Tyrrestrup, deres sidste hvilested i koret (s. 4995). Samtidig hermed skænkede fru Bodil, enke efter kirkens præst Oluf Rytter, et dåbsfad.

Antagelig i forbindelse med kirkens hovedreparation 1794 (jfr. s. 4978) fornyedes prædikestolen, hvis forgænger 1791 var blevet betegnet som 'meget mådelig'. 1821 nymaledes alteret og de øverste stole, og istandsættelserne videreførtes i 1830rne, da stolene nystafferedes og en ny klokke anskaffedes, skænket 1837 af ejerparret på Tyrrestrup, Ole Johan Søltoft og Henriette Christiane Emilie, f. Fischer, kun tre år efter parrets donation af en klokke til Søvind kirke (s. 5024). Samtidig synes gennemført en flytning af den middelalderlige døbefont fra koret til tårnrummet, idet en 'transportabel' font foresloges anskaffet, vel på den gamles oprindelige plads. Først o. 1862 fik den gamle font atter plads ved koret, nu ved korbuens nordvange. I 1860erne renoveredes eller fornyedes stolene og alterskranken, mens altersølvet, der allerede 1852 var suppleret med en ny kalk og disk udført af Rasmus Petersen fra Horsens samt muligvis en porcelænsalterkande, forøgedes yderligere med en

oblatæske af samme materiale; hertil kom en dåbskande af tin.

Et lynnedslag i kirken 1894, der havde ramt altertavlen og delvist beskadiget denne, var baggrunden for anskaffelsen af et nyt maleri i storfeltet, udført 1895 som en kopi efter et maleri af Carl Bloch af en slægtning til Tyrrestrups ejere, Lucie Friis.

1904 fornyedes stolene efter tegning af Hector Estrup, og 1926 fik kirken et orgel. 1929 nymaledes inventaret, og nye lysekroner til elektrisk lys (installeret 1926) opsattes i stedet for ældre ringkroner. Disse blev dog atter taget i brug efter en renovering 1969. 1932 udførtes prædikestolens figurmalerier ved kunstneren Hjalte Skovgaard, Blandt de seneste årtiers nyanskaffelser skal fremhæves oblatæske og alterkande, skænket 1973 af Johanne Henriette Pedersen, et nyt orgel, opsat 1976 og en præsterækketavle fra 1993.

Inventaret er præget af lyse farver i nuancer af grå og brun, resultatet af en hovedistandsættelse 1987-88, da altertavlen ligesom kirkens stoleværk og orgel blev afrenset og nymalet.

Alterbord (jfr. fig. 10), antagelig nyere, af tegl med pudsbeklædning; bordplade af træ; ca. 95 cm højt, 146 cm bredt og 79 cm dybt.

Alterklæde, nyere, af mørkeblåt, lærredsvævet uld. †*Alterklæder*. 1615 anskaffedes 5 alen fint dvælg (groftvævet lærred) til en alterdug.[10] 1661 betegnedes klædet som nyt,[20] men manglede 1673,[11] en mangel, der i hvert fald 1791 var udbedret.[16] 1821 og atter 1853 fornyedes alterets beklædning, sidstnævnte år karakteriseret som et smukt nyt alterklæde,[13] vel identisk med det 1862 omtalte klæde af rødt fløjl.[14] 1885 anbefaledes nyanskaffelse af et alterklæde af rødt uldfløjl med guldkors, måske det omhæng af rødt silkefløjl med guldfrynser, der nævnes 1905.[14]

Altertavle (fig. 10-12), o. 1600, af eg med nyere tilføjelser af fyr; ændret og suppleret o. 1699 på initiativ af Lauritz Friis og dennes hustru, Gedske Lucasdatter (fodstykkets konsolhoveder, storstykkets figurer og søjler, topstykket med tilhørende figurer, staffering) og atter 1895-96 (storstykkets maleri, snedkermæssige suppleringer, staffering).

I sin oprindelige skikkelse har tavlen antagelig været beslægtet med en type, repræsenteret med eksempler i Brabrand (s. 1526), Ølsted (s. 1729), Dover (s. 3158), Veng (s. 3233), Tulstrup (s. 3694) og Ovsted (s. 4564).[26] Kernen udgøres af en tosøjletavle med volutsvungne storvinger. Fodstykket har profillisteindrammet fodfelt mellem tilsvarende indrammede fremspring, smykket med sekundære englehovedprydede konsoller. På fremspringene står storstykkets toskanske søjler (skafterne fornyet o. 1699, kapitæler og fodstykker 1895-96) foran listeindrammede felter. Foran søjlerne er placeret frifigurer, tv. Moses (tidligere th., jfr. fig. 12) med Lovens Tavler i venstre hånd og ved højre fod. Indhak i den sidstnævnte tavle vidner om den ændrede placering. Th. (oprindelig tv.) står Kristus med løftet, velsignende højre hånd og jordkugle med flammelignende top i venstre hånd. Storvingerne, som antagelig oprindelig har været lavere placeret end i dag, er formet som spiralvolutter med bladværk samt løvehoved og -fødder i relief (fig. 11). Frisefeltet har metoper og triglyffer mellem fremspring, smykket med profillisteindrammede felter. Topstykket har søjleindrammet arkadefelt med maleri, flankeret af bladdekorerede, volutsmykkede sidepartier (muligvis ændrede 1895-96, jfr. fig. 12), og krones af trekantgavl, dannet af dobbeltvolutter, hvorimellem konsol som postament for den opstandne Kristus, om end vist med krumstav i stedet for oprindelig †korsstav; vaser med kugleknop er anbragt på attikaens fremspring (tidligere på hovedgesimsens nedre †profilled, jfr. fig. 12). På fremspringene af storstykkets hovedgesims står englebørn, hhv. med lanse (i nord) og (afbrækket) stav (i syd); sidstnævnte attribut er antagelig sekundært tilføjet 1895-96, jfr. fig. 12.

Tavlen gennemgik 1895-96 en omfattende snedker- og malermæssig istandsættelse, hvorfra den nuværende bemaling - bortset fra senere afrensninger - hidrører. Rammeværket er brunt med sort og guld på lister samt gråt i felterne og rød og grøn lak på sølvbronze på storvingerne. Søjlerne er blålaserede med forgyldte kapitæler. Figurerne har hudfarvet karnation, brunt hår og skæg samt dragter i rødbrunt og grønt med forgyldning af detaljer. I fodfeltet er skriftsted (Joh. 1,14) med gylden antikva på sort bund. På indskriftfeltets bagside læstes 1982 en delvis udvisket indskrift: »1863 blev Kirken (forsynet)

Fig. 10. Altertavle, o. 1600, med tilføjelser fra o. 1699 og maleri fra 1895 (s. 4982). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Altar-piece, c. 1600, with additions from c. 1699 and painting from 1895.*

Fig. 11. Detalje af sidevinge. Udsnit af altertavle (fig. 10) (s. 4982). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Detail of wing from altar-piece (fig. 10).*

med nye Bænke (...) Alteret«.[27] På selve postamentets bagside er fæstnet en ældre tavle med indskrift i to vers med gul skriveskrift på sort bund over ældre versalindskrift:

»See hvor Altertavlen staaer
prydet nu i Gangsted Chor!
Salig Fedder skal og Friis
Derfor dette takkeviss
Skrives til Amindels her
Som med Gedske Lucas der
Begges dydig Hustru lod
Paa dens mangel raade Bod
Gid at hver en Kierke lem
Vilde efterfølge dem
Udi Godhed for dend Sted
Som hans Gud vil æres ved.«

Altertavlen har to malerier, hhv. i storfelt og topfelt. Storstykkets *maleri,* 1895, olie på lærred, 107x94 cm, er udført af Lucie Friis som kopi af Carl Blochs Den hellige Nat, en fremstilling af Hyrdernes Tilbedelse (1867, Bedekammeret i Frederiksborg slotskirke, jfr. DK Frborg, s. 1885f.). Maleriet er som sit forlæg udført i clair obscure med en bevidst kontrastvirkning mellem mørkstemte, brunlige partier og enkelte stærkt oplyste områder (Jesusbarnet, Marias skikkelse).

Storfeltets maleri blev efter kirkeejeren, Christian Søltofts ønske udført af dennes niece, frk. Lucie Friis, der var uddannet hos Mimi Larsen, f. Schwarzkopf og Julius Paulsen.[28]

(†)*Maleri* i storfelt, antagelig o. 1699, forestillende Nadveren. Betegnet af J. Magnus-Petersen som 'meget tarveligt' (jfr. fig. 12) og kasseret 1894. Opbevaredes 1902 på Glibinggård.[29] Maleriets bagklædning, der nu er henlagt på kirkeloftet, har følgende oplysende indskrifter, malet med hvid skriveskrift på sort bund: »Anno 1821 blev Nedgangen til Gedske Lucasdatter og hendes tvende Mænds Begravelse tilmuret da Kisterne vare sammenfaldne og hendes Mindestien opsat i Muren lige for Kirkedøren«. »Aar 1848 er Altertavlen malet af A. Schumann i Horsens«.

Maleri i topfelt, o. 1699, olie på lærred, 48x29 cm, forestillende Korsfæstelsen. Foran en uvejrshimmel hænger Kristus med svagt bøjede knæ på korset, flankeret af Maria og Johannes Evangelisten. I baggrunden anes Jerusalems bymur og tårne. Maleriet er udført efter stikforlæg af Hieronimus Wierix.[30]

Altertavlens omskiftelige historie kan delvis følges gennem skiftende synsberetninger, der supplerer udsagnene fra de ovennævnte indskrifter og en konservatorindberetning 1982 ved Mogens Larsen. Tavlen lader sig stilistisk datere til 1600rnes begyndelse. En staffering, vel fra

tavlens tilblivelsestid, er påvist på storstykket og de tilhørende storvinger, udført med smalteblåt (i felter og på storvingernes rankeværk), forgyldning (profillister), rødt (storvingernes bund, fremspringenes sider) og vistnok brunt (rammeværk). Tavlen er tidligst omtalt 1702, da den, 'hvorpå intet skrift kan læses', (blev) forbedret for tre år siden (dvs.1699) med to store og tre små træbilleder, givet af salig Laurids Friis, som tillige med altertavlen endnu er ustafferede'.[12] Som det underbygges af den ældre indskrifttavle (jfr. ovf.), oprindelig i fodfeltet, lod Lauritz Friis (†1699) sammen med sin efterladte hustru, Gedske Lucasdatter og yderligere til erindring om dennes første ægtemand, Bertil Fædder, tavlen udsmykke med i alt fem figurer, dvs. storstykkets Moses og Kristus samt topstykkets Verdensherre og engle. Antagelig samhørende med denne istandsættelse var storfeltets søjler, postamentets englehovedsmykkede konsoller og selve topstykkets arkitektoniske indramning. I samme forbindelse nystafferedes tavlen, efter alt at dømme med dominans af gråt og sort samt forgyldning og enkelte farveaccenter i blåt og rødt. Figurernes karnation var hvidlig med brunt hår og gult skæg, klædedragten grå og hvid.

1747 noteredes et hul 'i skilleriet', vel i storfeltets maleri. 1821 blev altertavlen opmålet samtidig med tilmuringen af Gedske Lucasdatters og hendes gemalers begravelse og flytningen af den tilhørende mindesten (jfr. den ovennævnte indskrift og s. 4993, 4995).

1848 nystafferedes altertavlen i gråhvidt og ultramarinblåt af A. Schumann, Horsens (jfr. indskrift), der samtidig antagelig opmalede selve storstykket, som det anbefaledes, idet 'glorien om Frelserens hoved (var) så uheldig og med så grelle og afstikkende farver', at den burde males ligesom den, der fandtes i Søvind kirke (s. 5013).[13] 1863 opmaledes tavlen på ny (jfr. indskrift).[14]

1894 blev altertavlen delvist ødelagt ved et lynnedslag. Provstesynet anbefalede, at den helt kasseredes, men efter indsigelse såvel fra kirkeejeren som fra J. Magnus-Petersen, der fandt både ornamenter og figurer, navnlig topstykkets to engle 'frisk behandlede', valgte man under ledelse af arkitekt Hector Estrup at underkaste tavlen en gennemgribende restaurering. Ved denne lejlighed ændredes placeringen af storstykkets figurer, ligesom storsøjlerne antagelig fik nye drejede kapitæler og fodstykker. Endvidere fornyedes en række profillister og postamentfeltets indskrift. Som kronen på værket indsattes det nye altermaleri 1895, mens malerfirmaet Warnich & Møller, Horsens, 1896 gav tavlen den nuværende staffering, jfr. indskrift med sort antikva på storstykkets bagside. 1988 blev altertavlen afrenset og nystafferet med bibeholdelse af den ældre farveholdning.[31]

Fig. 12. Altertavle. Tegning af J. Magnus-Petersen 1894 (s. 4982). - *Altar-piece. Drawing by J.Magnus-Petersen.*

Altersølv. Kalk (fig. 13) og *disk*, 1852, udført af Rasmus Petersen, Horsens. Den 20 cm høje

Fig. 13. Alterkalk, 1852, udført af Rasmus Petersen, Horsens (s. 4985). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Chalice, 1852, made by Rasmus Petersen, Horsens.*

kalk, der ganske svarer til den i nabokirken, Søvind (s. 5014), har cirkulær fod med skråtstillet fodplade og på oversiden drevet udsmykning af otte buetunger; på en af tungerne er fæstnet et støbt krucifiks. Indknebne skaftled omkring ottesidet knop og klokkeformet bæger. Under bunden er fire stempler, tre mestermærker for Rasmus Petersen (Bøje II, 1982, nr. 6257, 6258 og 6259) og bymærke for Horsens (Bøje II, 1982, nr. 6110). Endvidere indprikket årstal: »1852« og graveret ejerbetegnelse i antikva: »Gangsted Kirke.« - Den tilhørende disk, 12,5 cm i tvm., har samme stempler og ejerbetegnelse som kalken. *†Kalk og disk.* 1618 indkøbtes to skind til en pose 'at føre alterkalk og disk i'.[10] Nævnt 1661,[20] 1673,[11] 1702[12] og 1822; sidstnævnte år bemærkedes det, at kalken var uden indskrift, mens der på disken var anført: »Gangsted Kirke«.[15] 1853 noteredes det, at kalken og disken fandtes restaureret på en smagfuld måde; formentlig er begge blevet omsmeltet til de nuværende.[13]

Oblatæsker. *1) Tidligst omtalt 1862,[14] af sort porcelæn med guldkors. 13,5 cm høj, under bunden firmamærke for Bing og Grøndahl. Opbevares i præstegården. Jfr. eksemplar i Søvind kirke (s. 5016). 2) (Fig. 14), 1973, udført af Frantz Hingelberg, Århus, efter tegning af Jørn Hingelberg;[32] ifølge graveret versalindskrift nederst på æsken skænket af Johanne Henriette Pedersen, Søvind. Den 9,5 cm høje æske har hvælvet låg, smykket med en kugleformet knop, hvilende i et firbladet blomsterbæger. Under bunden mestermærke og lødighedsstempel for sterlingsølv samt ejerbetegnelse som kalk og disk. †*Oblatæske,* af træ, nævnt 1702.[12]

Vinkander. *1) Tidligst nævnt 1862,[14] af sort porcelæn med guldkors; 33 cm høj, jfr. Søvind (s. 5016). Under bunden mærke for Den kongelige Porcelænsfabrik og formermærke, »M«.

Fig. 14. Oblatæske, 1973, udført af Jørn og Frantz Hingelberg, Århus (s. 4986). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Wafer box, 1973, made by Jørn and Frantz Hingelberg, Århus.*

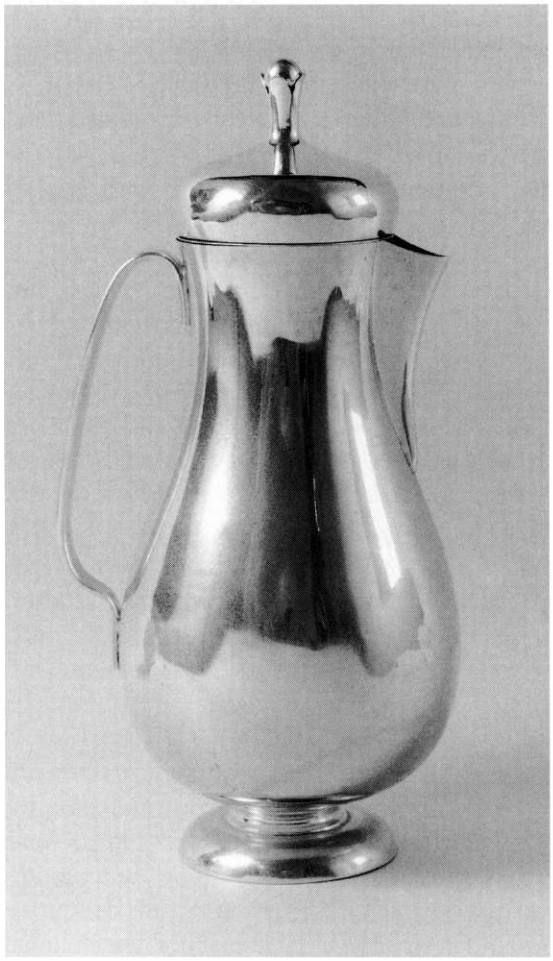

Fig. 15. Vinkande, 1973, udført af Jørn og Frantz Hingelberg, Århus (s. 4986). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Wine jug, 1973, made by Jørn and Frantz Hingelberg, Århus.*

Fig. 16. Alterstage, antagelig 1500rnes slutning (s. 4987). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Altar candlestick.*

Opbevares i præstegården. 2) (Fig. 15), 1973, udført af Jørn og Frantz Hingelberg som oblatæsken og skænket af samme giver. 26 cm høj, med pæreformet, slankt korpus og låg, udformet som oblatæskens. På foden giverindskrift som dennes; under bunden stempler og ejerbetegnelse, svarende til ovennævnte. †*Vinkande.* 1615 anskaffedes en lille tinflaske til messevinen,[10] måske den samme, der endnu omtaltes 1702 med rummålet: en potte.[16]

Berettelsessæt, jfr. Søvind (s. 5016). *†Berettelsessæt.* 1822 var nævnt et gammelt og 'forslidt' sygesæt af tin, der erstattedes med det nuværende.[15]

Alterstager (fig. 16), antagelig fra 1500rnes slutning, af messing, 42 cm høje. Klokkeformet fod og skaft i fire afsæt, bestående af ægformet knop, kort baluster, skive og fladtrykt skiveled, indbyrdes adskilt af indknebne led. Beslægtede eksempler i Røgen (s. 3554) og Åle (s. 4369). Lav skål med lysetorn afjern. Under foden indgraveret ejerbetegnelse i antikva: »Gangsted Kirke 38«. Tidligst omtalt 1661.[20]

Syvarmet lysestage, nyere,[33] af messing. Såkaldt 'Titusstage', 42 cm høj. På det nederste led af den ottekantede, aftrappede fod er mesterstempel med versaler: »Erstad Aarhus«. I niche i skibets nordmur.

†*Messehagler.* 1616 indkøbtes 8 alen 'brandgult' fløjl til en messehagel samt 2 alen hvid silke til korset på samme, foruden sølvsnore og 1 lod rød silke(-tråd). Hertil kom skrædderens syløn på 3 mk.[10] Formentlig identisk med hagelen af 'gult blommet plys', omtalt 1702 tillige med en ditto, af rød, blomstret taft med kors af brede guld- og sølvgaloner.[12] 1862 havde kirken en sort fløjlshagel med guldkors og ditto kanter.[14] 1962 henstilledes det, at man anskaffede en ny messehagel og tilhørende skjorte.[14]

Alterskranke, o. 1862,[34] med drejede balustre. Håndlisten brunmalet, balustrene grå med forgyldte skaftringe og kapitæler. Opstillet som tre sider af firkant med afskårne hjørner.

Døbefont (fig. 17), romansk, af granit, kummen rød- og sortnistret, foden af mere ensartet rødlig sten. Samlet højde 87 cm. Den 48 cm høje kumme, 81 cm i tvm., af uregelmæssig halvkugleform, har 2x2 parvist modstillede løver med palmetduskede haler, adskilt af bladrankespiral; forneden bort af buetunger. En tovsnoning smykker mundingsranden og kummens fod og indrammer endvidere bladornamenterne. Den keglestubformede, 39 cm høje fod har øverst en kraftig vulst og herunder en otteleddet dekoration af fembladede palmetter mellem spiraler, indbyrdes sammenholdt af ringe.

Fig. 17. Romansk døbefont (s. 4988). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Romanesque font.*

Fonten tilhører den såkaldte Horsenstype af de østjyske løvefonte (Mackeprang: Døbefonte, s. 258, 260), jfr. især fontene i Gosmer (s. 2770), Gylling (s. 2826) og Hansted (s. 4845).

1829 beklagede man, at fonten var 'særdeles ubekvemt (...) placeret' oppe ved alteret og anbefalede den flyttet til hjørnet af den øverste kvindestol, dvs. østligst i skibets nordside.[13] Tilsyneladende blev beslutningen ændret, og fonten flyttedes i stedet for til tårnrummet, hvor den registreredes ('den gamle stenfont') I860.[18] Til gengæld fremhævedes 1830 behovet for at anskaffe en 'transportabel' font »formedelst Kirkens Locale«. Nødvendigheden af en midlertidig font, betegnet et »passende Døbe-Apparat«, fremhævedes endnu 1832.[13] Det er dog uvist, hvorvidt dette realiseredes. 1860 og endnu 1862 foreslås flytningen af den romanske font fra tårnet til nordre side af indgangen til koret, dvs. til korbuens nordvange.[18] 1890 anbefaledes fonten renset for oliemaling og 1899 yderligere for grøn skimmel.[14] 1926 rykkedes den ud fra væggen, formentlig til den nuværende placering under korbuens midte.[14] †*Fontelåg.* 1673 fremhævedes manglen af et låg til døbefonten, 'hvorover den forfalder.'[11]

Dåbsfad (fig. 18), o. 1700, skænket af Bodil, salig hr. Oluf Rytters (sognepræst i Søvind og Gangsted, Oluf Rasmussen Rytter, †1690);[12] af messing. 44,5 cm i tvm., 6 cm bred fane. Den glatte fane har indgraveret bomærke eller initialer (sammenskrevet C og I (eller D) mellem to stjerner). Under bunden sekundært indridset ejerbetegnelse som alterkalk. 1952 anbefaledes anskaffelsen af nyt dåbsfad, hvilket dog tilsyneladende ikke realiseredes.[14]

Dåbskande (fig. 19), o. 1862,[14] af tin, 24 cm højt, pæreformet korpus, nøje svarende til eksemplar i Søvind (s. 5018). Under bunden indridset ejerbetegnelse.

†*Korbuekrucifiks,* af træ, er omtalt 1702 ('et krucifiks (...), som Vor Herre på korset stå på, som tilforn var ophængt i kirken og nu står på gulvet.').[12]

Prædikestol (fig. 20), antagelig o. 1800, med malet figurudsmykning af Hjalte Skovgaard fra 1932, bekostet af højskoleforstander Johs. Elbek og hustru; af eg.

Stolen omfatter fire fag, opdelt af vandret profilliste med diamantbosser i høje arkadesmykkede storfelter og lave, tværrektangulære topfelter mellem dobbelte pilastre; disse krones i storfelterne af kugleprydede stave, i topfelterne af kuglekapitæler. Den rigt profilerede krongesims har tandsnitsfrise, mens fodlisten bl.a. smykkes af en knækbåndfrise. Kurven hviler på en ottekantet bærestolpe. Antagelig samtidig opgang, der dog sekundært (o. 1926) er forsynet med panel, inddelt med lister i tre fag. Også stolens mægler synes tilføjet.

Som konstateret ved en konservatorundersøgelse 1982 har stolen fire farvelag. Det nuværende, der hidrører fra 1929 og 1932 (figurudsmykning), omfatter grågrøn staffering af fyldingsfelter med rammeværk i nuancer af brunt, lysegrå pilastre samt profilled i blåt, gulbrunt og gråt med forgyldning. Bærestolpen er blå, mens opgangen har blå og grå nuancer med detaljer i gulbrunt og guld. I arkadefelterne ses Hjalte Skovgaards udsmykning med de fire evangelister, malet som firvingede serafer, omend med hovederne vist som de respektive symboldyr eller -væsener, fra øst mod vest: Lukas, Mattæus, Johannes og Markus, hhv. på rødlig, blå, okkergul og hvid grund. Ved oksens højre klov er årstallet »1932« malet med sort samt en seksbladet roset og et omvendt »N« eller »H«. Topfelternes versalindskrifter er malet med hvidt på bundfarven og med tekst, der refererer til feltet umiddelbart nedenunder: »Lukas evangeliet viser os at Herren er Jesus Frelseren som oksen tienede«, »Matthæus evangeliet viser os at Herren er Kristus fra Himlen nedstegen som menneske«, »Johannes evangeliet viser os at Herren er Guds søn der som ørnen stiger mod det høje« og »Markus evangeliet viser os at Herren er Vor Herre, løven over Juda stamme.«

Prædikestolen, som sandsynligvis udførtes efter 1791 (jfr. ndf.), havde oprindelig en dodenkoprød staffering, suppleret med forgyldning

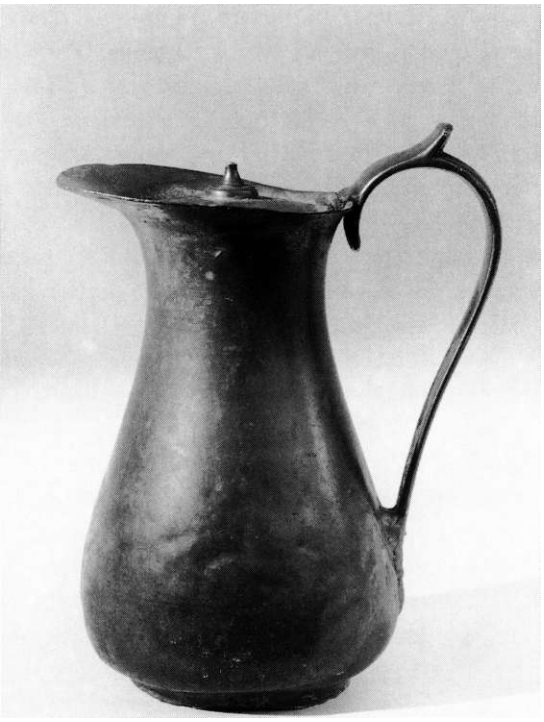

Fig. 19. Dåbskande, o. 1862 (s. 4988). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Baptismal ewer, c. 1862.*

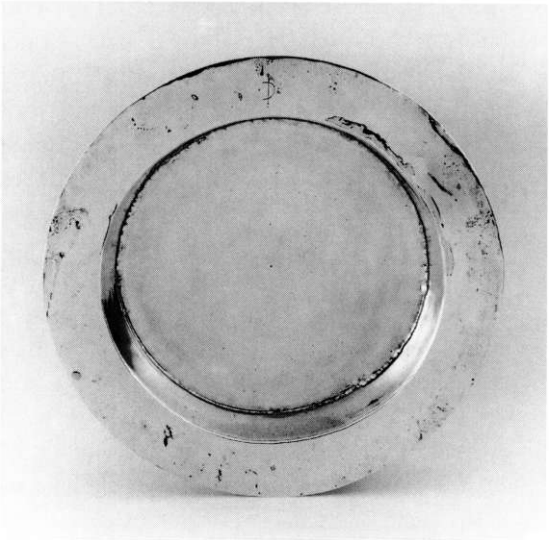

Fig. 18. Dåbsfad, o. 1700, skænket af Bodil, enke efter sognepræst Oluf Rasmussen Rytter (s. 4988). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Baptismal dish, c. 1700, donated by Bodil, widow of the vicar, Oluf Rasmussen Rytter.*

på profilled. Spor efter en afstregning på felterne antyder en mulig ældre †udsmykning. På underside af opgangstrinet ses de sammenskrevne initialer: »MPN« i sølvbronze. Over denne staffering ses en gråhvid og mørkgrå staffering, svarende til altertavlens, måske hidrørende fra en bemaling 1821, 1832-33 eller 1848 (jfr. ovf.). En gulligbrun egetræsådring herover stammer antagelig fra en istandsættelse 1863 (nyopmalet og lakeret 1904). 1926 fornyedes opgangen,[14] 1929 nymaledes selve stolen,[25] mens figurudsmykningen som nævnt ovf. tilføjedes 1932. Samtidig flyttedes den tre tommer frem.

†*Prædikestol.* 1673 savnedes en †himmel, 'eftersom alt loftet står åben'.[11] 1791 betegnedes prædikestolen, der var opstillet på en muret fod som 'meget mådelig', og det understregedes, at den behøvede reparation. Opgangen karakteriseredes dog som 'simpel, men passende'.[16]

Fig. 20. Prædikestol, antagelig o. 1800, med malerier, 1932, af Hjalte Skovgaard (s. 4989). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Pulpit, probably c. 1800, with paintings, 1932, by Hjalte Skovgaard.*

Stoleværk (fig. 8-9), 1904, dog med genanvendelse af ældre dele, udført efter forslag af Hector Estrup; af fyr. De enkle stole har gavle med profillisteindrammede fyldinger og kronedes oprindelig af trekantede topstykker (jfr. fig. 21), fjernet 1929.[25] Eksemplarer af (†)gavle opbevares på skibets loft. Ved indgangen til våbenhuset ses to firefags panelstykker, begge hidrørende fra det ældre stoleværk. Det mod øst er inddelt i felter med påstiftede lister, mens det mod vest er rigere udstyret med fyldinger i karnisprofileret rammeværk (oprindelig forside, i dag bagside) og med afplattede fyldinger i kvartrund rammeværksprofil (nuværende forside, oprindelig bagside).

Stoleværket står i blå- og lysgråt med detaljer i to gulbrune nuancer, hidrørende fra kirkens istandsættelse 1987-88.[14] Herunder er 1982 af konservator Mogens Larsen påvist to farvelag: en staffering i grå nuancer med rødfarvning af lister, antagelig fra 1929, foruden en ældre med grågrønne felter i brunt rammeværk og okkergult listeværk samt dæmpet blåt og lysgråt i trekantfelterne, vel stammende fra stolenes udførelse 1904. På ældre, genanvendte dele påvistes yderligere tre farvelag, ældst en dodenkoprød bemaling, vel fra o. 1800, hvorover en gråhvid staffering fra 1821 eller 1832-33 (jfr. ndf.) og en gullig egetræsådring fra 1863, jfr. prædikestolen.

†*Stoleværk.* 1616 indkøbtes to fyrrelægter til karlestolene og 1617-18 yderligere et antal fyrredeller til kirkeskamlerne. Samtidig aflønnedes en snedker og to tømrere for stolenes færdiggørelse.[10] 1673 noteredes det, at både mands- og kvindestolene manglede nyt gulv og skamler, ligesom de generelt karakteriseredes som gamle og brøstfældige.[11] Endnu 1702 betegnede man kvindestolene som 'nedsunkne'.[12] 1791 havde stolene, der alle omtaltes som åbne og med hvert stade indrettet til tre gårdbeboere, atter behov for reparation.[16] Nymalinger fandt sted 1821, 1832-33[13] og atter 1863. Antallet var da i alt 44 stader med rygstød.[14]

†*Præstestol.* Tidligst nævnt 1791 og da betegnet som 'forsvarlig',[16] men må også have eksisteret før den tid som pendant til degnestolen (s.d.). 1862 omtales en fast stol ved alterets

Fig. 21. Indre set mod øst efter 1904 og før 1929. Ældre fot. i NM. - *Interior to the east shortly after 1904 and before 1929.*

nordside til præstens benyttelse. Stolen anbefaledes dog s.å. indskrænket til det halve. 1865 placeredes et grønt gardin på en jernstang foran stolen; forhænget fornyedes 1903 (jfr. fig. 7, 21).[14] Fjernet o. 1930 og erstattet med †*armstol.*

†*Degnestol.* 1673 savnede stolen et gardin, ligesom det underliggende gulv manglede sten.[11] Nævnt 1862 og 1865, sidstnævnte år i forbindelse med en afrensning. 1890 omtales en bræddebeklædning under forsiden. Et grønt forhæng af uldstof, svarende til præstestolens, ophængtes 1903, jfr. fig. 7, 21.[14] Placeret i korets sydøsthjørne og antagelig fjernet samtidig med ovennævnte.

†*Præstekonens stol.* Tidligst omtalt 1673.[11] Antagelig identisk med lukket stol til præsternes familie, nævnt 1862, vel den øverste kvindestol, der 1865 afrensedes for farve ligesom degnestolen.[14]

Nyere *bænk* i våbenhuset, placeret langs vestvæggen. Blågrå staffering. 1864 foresloges en bænk 'til de syngende børn' anbragt ved korets sydside,[14] måske identisk med (†)*bænk* på loftet, forsynet med udskårne ben.

Skab, nyere, af kvartcirkulær grundplan. Hvidlig staffering. I våbenhusets sydvesthjørne.

Pengebøsse (fig. 31), tidligst omtalt 1862, af messing. Firkantet med pengetragt; låge på forsiden. På fodlisten med fordybet fraktur: »Kirkebösse«. Placeret vest for indgangsdøren. †*Pengebøsse*, nævnt 1862 og vel svarende til ovennævnte.[14]

Dørfløje. 1) O. 1905, af eg. Allerede 1897 og atter 1905 anbefaledes anskaffelsen af en ny, dobbelt dørfløj i plankekarm til våbenhuset,[14] antagelig identisk med døren mellem våbenhus og skib. 2) 1971, af eg med lakering; udført af snedkermester Niels Madsen, Søvind.[14] I våbenhuset.

Orgel (jfr. fig. 8), 1976, med fem stemmer, ét manual og pedal, bygget af Marcussen & Søn. Disposition: Manual: Gedakt 8', Principal 4',

Fig. 22. Lysekrone, o. 1900, af smedejern (s. 4992). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Chandelier,* c. *1900.*

Rørfløjte 4', Oktav 2'. Pedal: Subbas 16'. Koppel M-P. Dobbeltfacaden med to rundbuede pibefelter er genanvendt fra det tidligere †orgel; spillebordet er opstillet fritstående mellem de to huse, med østvendt klaviatur. Malet i samklang med det øvrige inventar i blå- og lysgråt med detaljer i gulbrunt. I tårnrummet, flankerende vestvinduet. †*Orgel,* 1926,[14] med fire stemmer, bygget af A. C. Zachariasen, Århus. Disposition: Bordone 16', Principale 8', Salicionale 8', Flauto 4'; oktavkoppel, svelle. Pneumatisk aktion; vindladesystem: keglevindlade. Facaden, der er genanvendt i det nuværende orgel, havde attrappiber af sølvbronzeret zink. Spillebordet var som nu anbragt fritstående mellem de to huse, med østvendt klaviatur. I tårnrummet.

Salmenummertavler. 1) (Jfr. fig. 21), antagelig identisk med én af i alt tre tavler, nævnt 1862 og beskrevet som sortmalede.[14] I dag med lys grå staffering og påmalede indskrifter i hvidt med antikva, kursiv og versaler. Henlagt på kirkens loft. 2-3) (Jfr. fig. 7), 1868, rektangulære, med seks rum til indskudsbrikker. Henlagt på kirkens loft. 4-5) (Jfr. fig. 8-9), 1927, trepasformet topstykke og hængestykke med kors i firpas. Beregnet til hængetal af messing. En ældre listeinddeling er sekundært fjernet. Indskrifter med hvid skriveskrift. Lysgrå staffering over oprindelig brunfernisering. Ophængt på triumfvæggens nordside og skibets sydmur. †*Salmenummertavler.* To eksemplarer som nr. 1, nævnt 1862, ses ikke længere.

Præsterækketavle, 1993, med udskåret ramme, formet som salmenummertavlerne. Buet midtparti med ligebenet trepaskors i cirkelslag; tilsvarende, mindre kors i de fire hjørner. Nederst guilloche (båndslyng). Grå og hvidlig staffering med forgyldning af rammeliste. Mørkgrå indskrift i antikva.

Lysekroner. 1-3) (Fig. 22), o. 1900, af smedejern med messingovertræk. Enkel ringkrone med ni lysearme til stearinlys og et tilsvarende antal hjerteformede nedhæng. Genopsat 1969 efter at være blevet nedtaget 1929. Ved nyopsætningen erstattedes en ældre guldbronzering med et overtræk af messing, mens en kultrådspære anbragtes midt i kransen.[35] Ophængt i skibet. 4-5) 1929, af træ. Sekskantet stjerne, monteret med elektriske pærer. Staffering i gråt, rødt og blåt med forgyldning og -sølvning. På bagsiden malet: »P. J. B. 1929«. 1969 erstattet af ovennævnte. På våbenhusets loft.

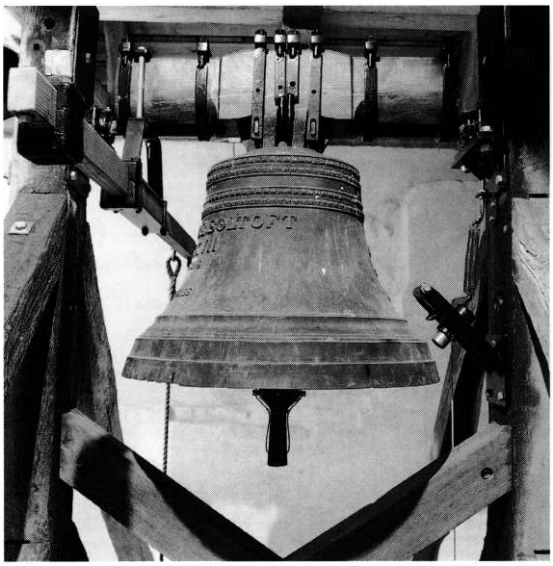

Fig. 23. Klokke, 1837, støbt af Carl Frederik Weiss, Horsens (s. 4993). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Bell, cast in 1837 by Carl Frederik Weiss, Horsens.*

En *lysekrone, erhvervet o. 1908 fra Reballegård og ophængt i tårnrummet, overførtes 1975 til Søvind kirke (s. 5023).

Lampetter. 1) Af træ med malet årstal 1929 og initialer som lysekroner nr. 4-5, samt Kristusmonogram. Staffering som lysekroner nr. 4-5. På våbenhusloftet.

2-4) 1968, af smedejern. Tre lysearme. Gråhvid staffering. Udført efter forbillede i †lampet, tidligere i kirken, af firmaet Fogh og Mørup (»Gangsted-lampetten«).[35]

Kandelabre. Tre nyere stager, af smedejern, en trearmet og to syvarmede, er placeret i ligkapellet.

Klokke (fig. 23), 1837, ifølge indskrift i reliefversaler på den ene side af klokkelegemet støbt i Horsens af Carl Frederik Weiss og skænket af Ole Johan Søltoft og hustru, Henriette Christiane Emilie (Fischer), jfr. klokke i Søvind (s. 5024). Om halsen dobbelt ornamentbånd, forneden tre spinkle lister. På legemet endvidere Frederik VI.s kronede monogram.

Ophængt i slyngebom. Den øverste del af klokkestolen var tidligere sammenbygget med spirets tagværk, hvilket nødvendiggjorde en ombygning 1998.[36]

†*Klokker.* 1528-29 afleveredes en klokke med en samlet vægt på 2 skippund (320 kg).[37] 1619 købtes jern til klokkeakslen.[10] Klokken nævntes både 1661,[20] 1702[12] og 1791,[16] sidstnævnte år dog med den tilføjelse, at den ikke hørte til de bedste i lyden. Endnu 1831 udskiftedes akslen, men kun få år senere omstøbtes klokken til den nuværende.[13]

GRAVMINDER

Mindetavler. 1) (Fig. 24), o. 1695 med tilføjelser o. 1705,[38] over Bartholus Fædderus (Bertel Fædder, †før 13.juni 1694)[39] og Laurentius Friis/ (Lauridtz Friis) fra Ribe (Lauritz Lauritzen Friis), (†1699 i sit 39. år) samt begges hustru, Gedschenia Lucæ F:(ilia)/ (Gieske Lvc./as)d:(atter) (Gedske Lucasdatter), †11. sept. 1705 i sit 54. år.)

Indskrifttavle af sort kalksten, rektangulær med afskårne hjørner, 115x70 cm. Indskrift med

Fig. 24. Mindetavle nr. 1, o. 1695, for Bertel Fædder (†før 1694), Lauritz Friis (†1699) og Gedske Lucasdatter (†1705) (s. 4993). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Epitaph no. 1, o. 1695, for Bertel Fædder, Lauritz Friis and Gedske Lucasdatter.*

fordybede versaler, navne dog med kursiverede versaler. Efter skriftsted (Es. 26,20) blomstrende latinsk gravskrift, signeret L. F. (Lauritz Friis):

Kan hænde du spørger,
Du gæst,
Hvorfor bautastenen er opsat i dette sovekammer?
For at
der i din erindring skal indprentes
mindet
om trefoldige sjæle.
Thi til erindring om
den fromt hensovede
meget retskafne mand
Bertel Fædder
besørgede

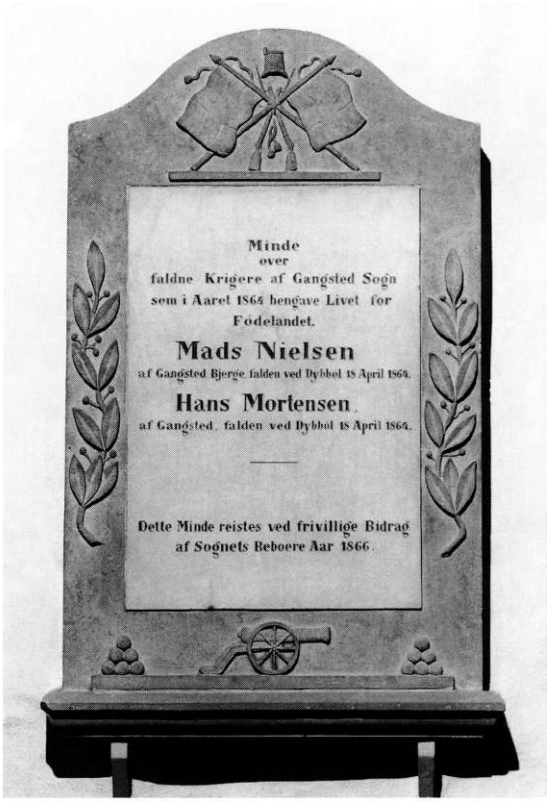

Fig. 25. Mindetavle nr. 2, 1866, for to soldater fra Gangsted sogn, faldet i krigen 1864 (s. 4994). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Epitaph no. 2, c. 1866 for two soldiers, killed in the war of 1864.*

Lauritz Friis fra Ribe
og
Gedske Lucasdatter
begges
yndige hustru,
(alle) fæller i ægteseng og grav,
dette hvilested
opført for dem selv og deres slægt
i året 1695
for at det engang skulle modtage deres levninger.
Gå bort, vandringsmand
og
bed om, at jorden må være dem let,
de, som ikke var til tynge for nogen.
Lad ingen hånd være så grum, at den ikke tillader
deres ben at hvile urørte her.

Mindetavlen over Gedske Lucasdatter og hendes to ægtemænd har antagelig oprindelig været anbragt i koret nær familiens murede begravelse (jfr. ndf.) og deres fornemme donation, kirkens altertavle (s.d.). 1821 valgte man imidlertid at tilmure begravelsen og flyttede samtidig epitafiet til en niche i skibets nordvæg lige over for indgangen,[40] hvor det endnu findes.

2) (Fig. 25), 1866, af cement. Jfr. eksempel i Søvind (s. 5025). Opsat over to faldne krigere fra Gangsted sogn, »som i Aaret 1864 hengave Livet for Fodelandet«, Mads Nielsen og Hans Mortensen, begge †18. april 1864 ved Dybbøl. Skriftfelt med indskrift i fordybet, forgyldt antikva i ramme med svungent topstykke. Reliefdekorationer af korslagte Dannebrogsfaner og geværer med bajonetter, herover kasket. På siderne laurbærgrene og forneden kanon, flankeret af opstablede kanonkugler. På skibets nordvæg.

†Murede begravelser. 1) (Jfr. fig. 4-5). I forbindelse med istandsættelsen 1965-66 påvistes en

Fig. 26. Kistekrucifiks fra 1600rnes anden halvdel (s. 4995). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Coffin crucifix, second half of the 17th century.*

Fig. 27. Gravsten, o. 1809, over Frederik Gram Jordhøy (†1809) og hustru, Cathrine Borgen (s. 4995). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Tombstone, c. 1809, of Frederik Gram Jordhøy and his wife, Cathrine Borgen.*

hvælvet begravelse i skibets midtgang, ca. 2,5x3,5 m. I rummet registreredes to store delvist sammensunkne voksenkister samt tre barnekister. Blandt kistepladerne, der ved en undersøgelse 1966 skønnedes at hidrøre fra tiden 1650-80,[41] fremdroges et **kistekrucifiks* af jernblik (fig. 26), 52 cm højt. Nu i præstegården. Identifikationen af gravkapellets indehavere er uvis. Ud fra kistepladernes formodede datering kunne man gisne om, at medlemmer af Henrik Müllers familie var begravet her.[42] Selv hvilede han og hustruen, Sophie Hansdatter dog i S. Nicolaj kirke i København (DK Kbh. By, 1, s. 579f.).

2) Et hvælvet gravkammer for Lauritz Lauritzen Friis (†1699) og Gedske Lucasdatter (†1705) samt antagelig også for Bertel Fædder (†1695) var indrettet under korgulvet. 1705 testamenterede sidstnævnte 50 rdl., hvis renter skulle tilfalde sognepræsten til gengæld for, at han vedligeholdt 'legatstifterens og hendes anden mands begravelse'.[43] 1821 tilmuredes begravelsen, da kisterne var sammenfaldne (jfr. også indskrift fra altertavlens bagside s. 4984).[13]

Kirkegårdsmonumenter. Gravsten (fig. 27), o. 1809, over Frederich (Frederik) Gram Jordhøy, præst for Gangsted og Søvind menigheder samt provst i Voer herred, (*17. juli 1742, †27. marts 1809) med hustru, Cathrine Borgen.

Gravsten af rødlig sandsten, 190x129 cm, på sokkel af granitkvadre; indskrift, delvist eroderet, i fordybet kursiv, indrammet af dobbelt randstribe.

Placeret vest for tårnet.

Fig. 28. Støbejernskors nr. 1, o. 1834, over Thøger Ditlev Brøchner (†1834) (s. 4996). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Cast-iron cross no. 1, c. 1834, to Thøger Ditlev Brøchner.*

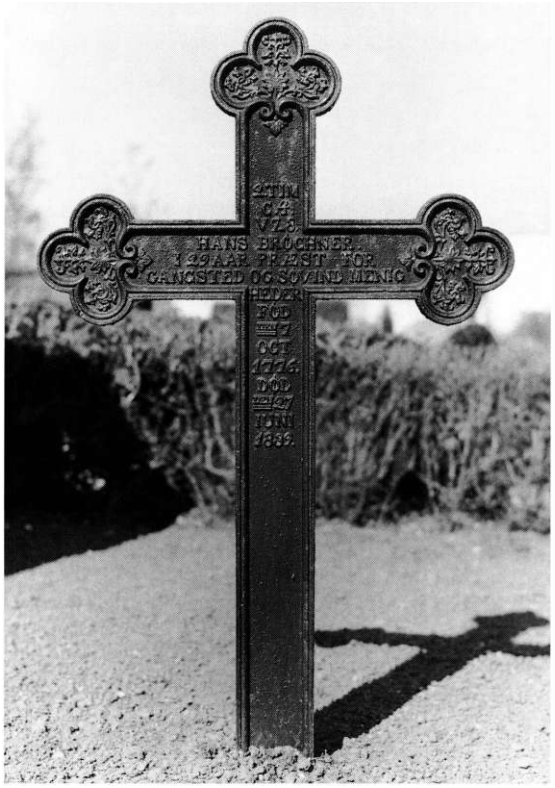

Fig. 29. Støbejernskors nr. 2, o. 1839, over Hans Brøchner (†1839) (s. 4996). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Cast-iron cross no. 2, c. 1839, to Hans Brøchner.*

Støbejernskors. 1) (Fig. 28), o. 1834, over Thøger Ditlev Brøchner, *3. april 1823, †29. juli 1834.

Det ca. 72 cm høje kors (foden er ikke synlig) har indskrift i reliefversaler og hammerformede korsender, øverst med symmetrisk bladornament.[44]

På kirkegården vest for tårnet.

2) (Fig. 29), o. 1839, over Hans Brøchner, præst for Gangsted og Søvind menigheder, *7. okt. 1776, †27. juni 1839.

Det ca. 108 cm høje kors (foden er ikke synlig) har indskrift med reliefversaler; over personalia skriftsted (2 Tim. 4,28). Trepasformede korsender med reliefornament af lilje, flankeret af takkede blade, jfr. parallel i Tørring (o. 1838(?), s. 4421).[45]

På kirkegården vest for tårnet.

3) (Fig. 30), o. 1862, over Ane Sophie Brøchner, *11. sept. 1783, †31. aug. 1862 (hustru til sognepræst Hans Brøchner, jfr. ovf.).

Navn og skriftsted (Åb. 14,13) i forhøjet antikva. Korsenderne på det 85 cm høje kors (foden ikke synlig) afsluttes med tilspidsede trepas, hvori palmetter og roset. Jfr. eksempler i Sønder Vissing (o. 1865, s. 3837) og Tolstrup (o. 1834, s. 4795), sidstnævnte signeret »Stallknecht, Horsens«.[46]

På kirkegården vest for tårnet.

KILDER OG HENVISNINGER

Jfr. fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Gammel Skanderborg amt i almindelighed s. 2874 samt forkortelser s. 2875. Fagordbog s. 15.

LAVib: Retsbetjenteark. Voer herreds tingbog, syn 10. jan. 1673 (B64A).

Ved embedet: Synsprotokol 1862ff.

Lokalhistorisk arkiv for Aaes, Gangsted & Søvind: Optegnelser og fotografier.

NM: Håndskrift: F. Uldall: Om de danske Landsbykirker V, 1889, s. 210-13. - Indberetninger ved J. Magnus-Petersen 1894 (altertavle), Johs. Elbek 1911 (gravsten), Mogens Larsen 1982 (inventar), Søren Weitemeyer 1995 (altersølv), Sissel F. Plathe 1998-99

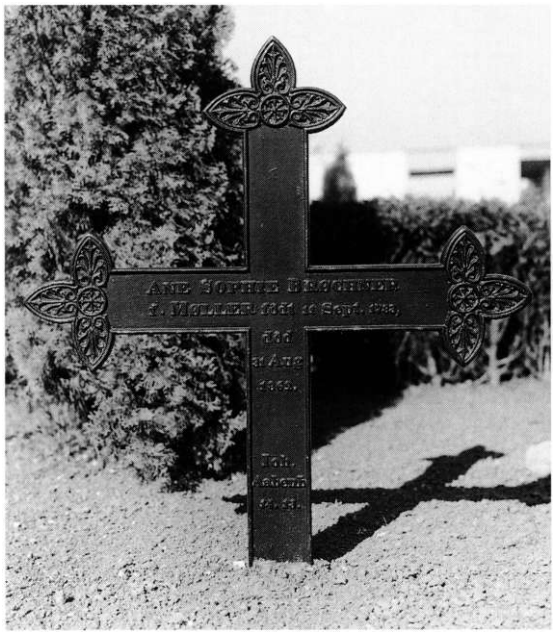

Fig. 30. Støbejernskors nr. 3, o. 1862, over Ane Sophie Brøchner (†1862) (s. 4996). - *Cast-iron cross no. 3, c. 1862, to Ane Sophie Brøchner.*

(inventar), Birgitte Bøggild Johannsen 1999-2000 (inventar og gravminder).

Tegninger og opmålinger: NM: Altertavle ved J. Magnus-Petersen 1894. To ark gnidebilleder af inskription på gravsten ved Johs. Elbek 1911. *Kgl. Bygningsinsp. Århus*: Korresp. og tegninger siden 1925. *Horsens Museum:* Korresp. og tegninger (Hector Estrup) 1894-1904.

Litteratur: Th. Madsen: Af Sognepræst Hans Brøchners Optegnelser i Gangsted Kirkebog, ÅrbÅrhSt. XII, 1919, s. 56-79, MeddÅrhSt. 1971, s. 80-81 (ny belysning), 1973, s. 77 (nyt altersæt), 1977, s. 56-57 (nyt orgel), 1986, s. 108 (tage), 1988, s. 132-33 (restaurering), 1995, s. 168 (ombygn. af redskabsrum), 1998, s. 116 (ombygn. af klokkestol, rep. af tårn).

Historisk indledning ved Lars Bisgaard, beskrivelse af kirkegård og bygning ved Kjeld de Fine Licht, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Birgitte Bøggild Johannsen og orgel ved Ole Olesen. Engelsk oversættelse ved Lotte Elkjær. Redaktionen afsluttet 2000.

[1] ÆldDaArkReg. I, s. 173 og II, s. 136. Det hedder om den ene gård, som tilhørte biskoppen i Århus, at allerede hans oldefar havde ejet den. På dette grundlag har Svend Aakjær i sin udgave af Kong Valdemars Jordebog, N. 58, formodet, at bispen har holdt sysselting i Gangsted.

[2] DaMag. 4. rk. II, s. 40.

[3] KancBrevb. 9. marts.

[4] KancBrevb. 20. nov. Heri omtaltes Bodil Mund, der netop var afgået ved døden 1631, som bosiddende i Horsens. Værgen beklagede samtidig, at han ikke havde råd til at gå rettens vej.

[5] KancBrevb. 29. juli.

[6] 8. Okt. forleninger af kongetienden iflg. samme: 11. sept. 1566, 20. sept. 1570 og 6. nov. 1573 til Mogens Pedersen Galt til Tyrrestrup, 2. dec. 1591 til dennes svigerinde, enke efter Gjord Petersen Galt, Regitse Rosenkrantz. 3. jan. 1612 modtog ægteparrets datter Ingeborg Galt livstidsbrev på kongetienden, der 6. feb. 1635 gik til Henrik Mund til Serridslevgård i nabosognet Nebel.

[7] Kronens Skøder 30. sept.

[8] Kronens Skøder 10. marts.

[9] 1737 solgtes gården til Hans Christensen Juul fra Assens (jfr. s. 5001), hvis datter Cecilia Maria overtog gård og kirke 1770 (LAVib. Landstingets skøde- og panteprot. 1731-37, f. 712 og 1768-72, f. 468). Samme år blev hun gift med godsfuldmægtig, senere kammerråd Ole Johan Søltoft, og parrets eneste søn, Christian, arvede ejendommen 1797 (LAVib. Århus bispeark. Kirkenes jura patronatus 1756-88 (C3. 1154) og Sager vedr. køb og salg af kirker 1789-1805 (C3. 1150)). 1895 anføres proprietær C. Søltoft til Glibinggård (Søvind sogn) som ejer, jfr. RA. Kultusmin. 1. kt., j.nr. VV 512, 1895.

[10] RA. DaKanc. B 184. Seks års kirkeregnskaber ... 1620.

[11] LAVib. Retsbetjenteark. Voer herreds tingbog, syn 10. jan. 1673 (B64A).

[12] LAVib. Århus bispeark. Kirkesyn 1700-12 (C3.1166).

[13] LAVib. Provsteark. Århus amts sdr. provsti. Synsprot. 1817-54 (C30.I2).

[14] Ved embedet. Synsprot. 1862f.

[15] LAVib. Præsteark. Gangsted-Søvind kirkebog 1792-1813 (C413.3).

[16] LAVib. Provsteark. Voer hrd. Indk. breve 1780-1812 (C30D.7).

[17] Abrahamsen: Orientering, s. 56: 6,8.

[18] LAVib. Provsteark. Voer-Nim hrd. Synsprot. 1855-88 (C34.3).

[19] Jfr. synsberetning 1673 (note 11) samt Indk. breve (note 16).

[20] LAVib. Århus bispeark. Voer herredsbog 1661 (C3. 1102).

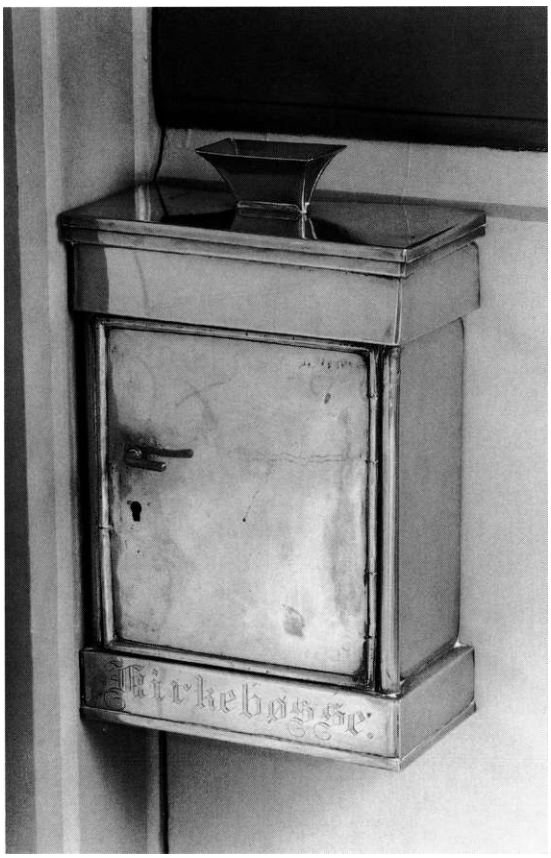

Fig. 31. Pengebøsse, o. 1862 (s. 4991). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Collecting-box, c. 1862.*

[21] Jfr. note 12 og LAVib. Århus bispeark. Kirkesyn 1750-64, 1789-1803 (C3.1172, 1175-76).
[22] Jfr. note 21 og 13 samt LAVib. Provsteark. Voer hrd. Adsk. sager 1799-1812 (C30D.9).
[23] LAVib. Provsteark. Voer-Nim hrd. synsprot. 1889-1939 (C34.4).
[24] LAVib. Århus bispeark. Kirkesyn 1739-49 (C3.1171).
[25] Ved embedet. Gangsted Sogns menighedsråds forhandlingsprot.
[26] Jfr. P. Bang Termansen: Fra Museets kirkelige Afdeling, ÅrbGlBy, 1939-40, s. 9-15.
[27] NM. Top.ark. Indb. 1982 ved Mogens Larsen.
[28] RA. Kultusministeriet. 1. kt., j.nr. VV 512, 1895.
[29] NM. Korresp.ark.
[30] Jfr. Marie Mauquay-Hendrickx: Les estampes des Wierix, II, Bruxelles 1979, nr. 156.
[31] MeddÅrhSt. 1988, s. 132-33.
[32] MeddÅrhSt. 1973, s. 77.
[33] Tidligst nævnt i Synsprot. 1965, jfr. note 14.
[34] Skranken anbefaledes 1862 omlagt og udvidet, jfr. Synsprot. (note 14).
[35] MeddÅrhSt. 1971, s. 80-81.
[36] MeddÅrhSt. 1998, s. 116.
[37] Rgsk. ældre end 1559. 108A. Liste over indkrævede klokker 1528-29.
[38] Gravskriften er - uden den afsluttende personalhistoriske del, der er skrevet på dansk - anført i P. Terpager: Inscriptiones Ripenses latinæ (...), 1702, s. 66f. Terpager og Lauritz Friis var nære venner.
[39] Gedske Lucasdatters andet ægteskab blev indgået denne dato, jfr. HofmFund. II, s. 315.
[40] Jfr. Hans Brøchners optegnelser (note 15) og Synsprot. (note 14).
[41] Jfr. aviskronik 16. okt. 1966, signeret »M.R.M.« i Lokalhistorisk arkiv for Aaes, Gangsted & Søvind. Avisens navn er ikke anført.
[42] Müllers barnebarn, Christian Carl Müller og hustruen Anna Lasson var ifølge HofmFund II, s. 300, begravet i Søvind kirke, der prydedes af den af ægteparret skænkede altertavle (s. 5013). Parrets kister er dog ikke påvist.
[43] HofmFund. II, s. 315f.; efter tilmuringen af graven skulle renterne anvendes til vedligeholdelse af familiens epitafium (se ovf.), jfr. reskript fra Danske Kancelli 6. april 1841 i LAVib. Provstiark., her citeret efter afskrift i Embedsarkivet.
[44] Jfr. Aase Faye: Danske støbejernskors, udg. Jan Faye, 1988, kat. nr. 205-06, type B.
[45] Jfr. Faye (note 44), kat.nr. 206-07. Typen er gengivet på priskurant, o. 1895, fra Anker Heegaards jernstøberi, Frederiksværk, jfr. smst. s. 215 og fig. 331, nr. 82.
[46] Faye (note 44), kat.nr. 196.

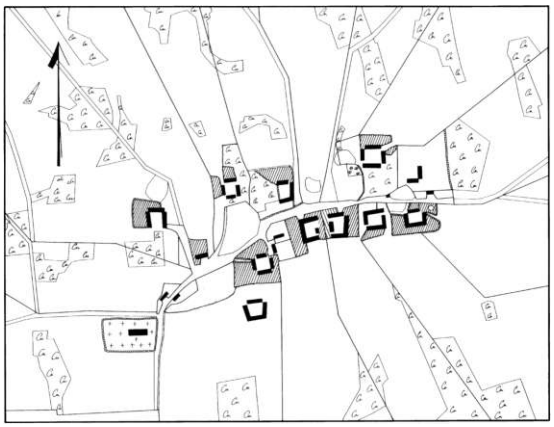

Fig.32. Gangsted 1:10.000. Opmålt 1817 af J.W. Ammundsen, rettelser medtaget til 1856. Kopieret 1982 af Birgitte Andreasen. - *Map of the village.*

Fig. 33. Kirken set fra syd. Ældre fot. i Lokalhistorisk arkiv for Aaes, Gangsted & Søvind. - *The church seen from the south.*

SUMMARY

The simple building consisting of chancel and nave, was erected c. 1200. During the late middle ages a porch was added to the south, and a tower to the west, originally with corbie gables to the north and south. The cross-vault in the chancel undoubtedly dates from this period as well, but was later substantially rebuilt. The condition and maintenance of the building is not referred to in the sources until 1661. In 1673 patronage of the church was granted to the owner of Tyrrestrup, Henrik Müller. During the next two centuries, under this patronage, a large number of restoration works were carried out, viz. the chancel gable in 1824 and again c. 1850. In 1911 the church became financially independant. Other restoration works have been carried out in the 20th century, the latest during the 1980s under the supervision of the architect Torben Knudsen from Horsens.

Fragments from a post-medieval mural decoration on the east wall of the chancel were exposed in 1987-88.

The oldest item of furniture is the Romanesque granite font belonging to the so-called Horsens type, an example of the eastern Jutland lion fonts. The chancel-arch †crucifix may have been of medieval origin, and hung in the church until the beginning of the 18th century.

After the Reformation in 1536 the church acquired a pair of candlesticks, and in the beginning of the next century an altar-piece as well as a †chasuble of yellow velvet. It is not known when the pulpit was acquired, but the first written record is from 1673. About 1700 the altar-piece underwent a comprehensive restoration and sculptures and paintings were added on the initiative of the tenants of Tyrrestrup, Lauritz Lauritzen Friis and Gedske Lucasdatter. They

were both buried c. 1700 in the chancel, in a crypt, along with the latter's first husband, Bertel Fædder (viz. the memorial with a Latin epitaph written by Lauritz Friis, p. 4993). At this time Bodil, widow of the vicar Oluf Rytter, donated a baptismal dish to the church.

The present pulpit was probably acquired in connection with a major restoration c. 1794. During the 19th century the church was furnished with a new bell (1837), altar chalice and wafer box, both of porcelain, acquired c. 1862. In 1894 the church was struck by lightning and this led to the procurement of a new altar painting by Lucie Friis, after a copy of Carl Bloch's painting of the Adoration of the Shepherds from the Oratory of the Frederiksborg Castle Church. In 1904 the chairs were renewed according to designs by Hector Estrup, and a new organ was installed in 1926 (renewed in 1976). In 1932 the pulpit was decorated with figure paintings by Hjalte Skovgaard.